

## Su Ürünleri Sektörü Rekabet Gücü Analizi: Türkiye ve Beş Lider Ülke Örneği

Nurdan KUŞAT

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Isparta Meslek Yüksekokulu, Isparta.

Sorumlu Yazar: [nurdankusat@sdu.edu.tr](mailto:nurdankusat@sdu.edu.tr)

**Araştırma Makalesi**

Geliş 25 Haziran 2018; Kabul 14 Eylül 2018; Basım 01 Mart 2019.

**Alıntılama:** Kuşat, N. (2019). Su ürünleri sektörü rekabet gücü analizi: Türkiye ve beş lider ülke örneği. *Acta Aquatica Turcica*, 15(1), 43-54.

### Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin su ürünleri sektöründeki uluslararası rekabet gücünü araştırmaktır. Bu amaç çerçevesinde Türkiye ve seçilmiş güçlü su ürünleri üreticisi ve pazarlamacı (Çin, Endonezya, Hindistan, AB-28 ve Vietnam) ülkeler örneklem olarak ele alınmıştır. Çalışmada Birleşmiş Milletler Comtrade Veri Tabanında (UN Comtrade Database) yayımlanan (STIC Rev.3 Düzey 2 ve 3) dış ticaret verileri kullanılmıştır. Bu verilerin yardımıyla Balassa'nın (1965) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) ve Donges vd.'nin (1982) Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) endeks değerleri hesaplanmıştır. RCA endeksi sonuçları, su ürünleri sektöründe en yüksek rekabet gücüne sahip ülkenin Hindistan olduğunu göstermektedir. Rekabet gücü düşük olan tek ülke ise AB-28'dir. Türkiye'nin sektörel rekabet gücü ise yüksek bulunmuştur. CEP endeksi sonuçlarına göre Türkiye'nin sadece AB-28 karşısında bir ihracat avantajı yakaladığı görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye su ürünleri sektörü rekabet avantajı yüksektir. İhracat performansı ise artırılabilir bir potansiyele sahiptir.

*Anahtar kelimeler:* Rekabet gücü, su ürünleri sektörü, RCA endeksi, CEP endeksi, Türkiye.

### Competitiveness Analysis of the Fisheries Sector: A Case of Turkey and 5 Leading Countries

#### Abstract

The aim of this study is to investigate the international competitiveness of the fisheries industry in Turkey. Within this framework Turkey and selected a powerful manufacturer and marketer of seafood (China, Indonesia, India, AB28 and Vietnam) were taken as the sample countries. Foreign trade data (STIC Rev.3 Level 2 and Level 3) published in the United Nations Comtrade Database was used in the study. With the help of these data, the index values developed by Balassa (1965) Revealed Comparative Advantage (RCA) and Donges et al (1982). Comparative Export Performance (CEP) were calculated. The RCA index results show that the country with the highest competitive power in the fisheries sector was India. The only country with low competitiveness was the EU-28. Turkey's sectoral competitiveness were higher. According to the CEP index result shows that; Turkey achieved an export advantage against the only EU-28. As a result, Turkey fisheries sector competitive advantage was high. Export performance has an increasing potential.

*Keywords:* Competitiveness, fisheries sector, RCA index, CEP index, Turkey.

### GİRİŞ

Küreselleşme olarak isimlendirilen yeni ekonomik yapılanma, tüm dünya ekonomilerini koşulsuz şartsız liberal ekonomik düzenin içerisine çekmiştir. Kapitalizmin içerisinde yeşeren bu oluşum, ülkeler arasındaki rekabeti zirveye taşımaktadır. Bu süreç içerisinde sadece uluslararası rekabete ayak uydurabilen ekonomilerin sürdürülebilirlik şansları olabilmektedir.

Uluslararası ticareti liberal kılan ve agresif rekabeti gündeme getiren bu gelişmelerden en çok etkilenen ülkeler ise gelişmekte olan ülkeler olmaktadır. Bu ülkelerin sahip oldukları pek çok yapısal problem ve özellikle de sınırlı sermaye sahipliği, ülkeleri belirli sektörlerde rekabet etmeye ve sektörler arasında seçim yapmaya zorlamaktadır. Doğru bir seçim yapmak ülkenin sürdürülebilir ekonomik yapılanması için bir gerekliliktir ve hayati önem taşır. İşte bu bağlamda da ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanların belirlenmesi ve bu alanlara öncelik verilmesi gerekir ki, bu gereklilik bizi rekabet gücü ölçümlemesine götürür.

Rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılan en ünlü endeks Balassa'ya (1965) aittir ve bu endeks Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) Endeksi şeklinde adlandırılır. Endeksin olası eksikliklerini gidermek amacıyla Balassa'nın (1965) ünlü formülünden yola çıkılarak geliştirilmiş olan ihracat performans endeksleri de bu ölçümlemede sıklıkla kullanılmaktadır. Donges vd.'nin (1982) geliştirdiği Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi CEP (Comperative Export Performance) de bu endekslerden bir tanesidir.

Türkiye yüksek dış ticaret hacmi ve yüksek büyüme oranı ile gelişmekte olan ülkeler arasında dikkat çeken bir ülkedir. Geniş tarım alanlarının yanı sıra sahip olduğu kıyı ve iç su imkanları ülkenin üretim modelini ve karşılaştırmalı üstünlük yapısını şekillendiren en önemli faktörler olmaktadır. Gerek ülke nüfusunun, gerekse dünya nüfusunun hızla artan yapısı da beslenme adına bu sürece eklendiğinde, tarımsal üretimin yanında su ürünleri üretiminin de önemi kendisini göstermektedir.

Bu çalışma ile Türkiye su ürünleri sektörünün, dünya su ürünleri sektörü lideri konumunda bulunan 5 ülke karşısındaki hem rekabet gücü hem de ihracat performansı ölçümlenmek istenmiştir. Bu amaçla sektörün Türkiye ekonomisindeki yeri RCA ve CEP endeksleri yardımıyla değerlendirilmiştir.

### Su Ürünleri Sektörünün Önemi ve Dünyada Su Ürünleri Sektörü

Günümüzde dünya nüfusu, geçmişe kıyasla, düşük ivmeli de olsa artmaya devam etmektedir. Dünya nüfusunun her yıl ortalama % 1.09 oranında arttığı genel kabulüyle olaya yaklaşıldığında, 2018 yılında nüfusun 7.632.819.325 kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir (Anonim, 2018). Dünya nüfusundaki artış gıdaya olan ihtiyacı artırırken, insanların refah düzeyindeki gelişmeler de daha kaliteli beslenme isteğini tetiklemektedir. Bu gelişmelerin ışığında gıda sektöründe hem üretimi, hem çeşitliliği, hem de kaliteyi artırmak bir zorunluluk olmaktadır. Su ürünleri sektörü de bu noktada devreye girer.

Su ürünleri insanlara sağlıklı ve değerli bir besin kaynağı sunarak, yaşam kalitesinin artmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü su ürünleri; 'büyümeyi, gelişmeyi kolaylaştıran; kemik gelişimine yardımcı olan; Omega 3, kalsiyum, demir, fosfor, iyot ve vitamin yönünden zengin; merkezi sinir sisteminin gelişimine yardım eden; zihinsel sağlığı, öğrenme becerisini, beyin gelişimini, algı ve dikkat yetisini destekleyen; hatta kiloyu sağlıklı düzeyde tutmaya yardımcı olan önemli bir besin kaynağıdır. Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda, dünya nüfusunun hayvansal protein gereksinimlerinin yaklaşık yüzde 20'sinin su ürünlerinden karşılandığı belirtilmektedir (Fao, 2014).

2015 yılı itibariyle dünya toplam su ürünleri üretim miktarı (avcılık ve yetiştiricilik) 210.729.000 tondur (Anonim-EUMOFA, 2017). Bu üretimin 104.635.000 tonluk kısmı avcılık, 106.094.000 tonluk kısmı yetiştiricilik yoluyla elde edilmektedir (Anonim, 2017). Bu toplam üretim değerinin %50'den fazlası ise 5 ülke tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ülkeler ve üretim miktarları Tablo 1'de verilmiştir.

**Tablo 1.** Dünya su ürünleri üretiminde ilk 5 ülke (2015 - 1.000 ton)

Ülke	Avcılık	Yetiştiricilik	Toplam Üretim	%
Çin	17.853	61.536	79.389	38
Endonezya	6.565	15.649	22.215	11
Hindistan	4.862	5.238	10.100	5
AB-28	5.144	1.307	6.451	3
Vietnam	2.757	3.450	6.208	3
<b>Dünya toplamı</b>	<b>104.635</b>	<b>106.094</b>	<b>211.511</b>	<b>100</b>

Kaynak: Anonim 207, European Market Observatory for Fisheries and Aquaculture Products – EUMOFA – The EU Fish Market, Edition 2017, p.5.

Çin dünya toplam su ürünleri üretiminin 1/3'ünden fazlasını tek başına gerçekleştirmektedir. Çin'in en yakın takipçisi Endonezya ise dünya üretiminden %11'lik bir pay almaktadır. Hindistan %5'lik üretim payıyla 3. en iyi üretici konumundayken, EU-28 ve Vietnam %3'lük üretim paylarıyla 4. ve 5. sırada yer almaktadırlar. Ayrıca dünya su ürünleri üretiminin %74'lük kısmının Asya kıtasında gerçekleştirildiği gözlenmektedir (Anonim, 2017).

Su ürünlerinin dünyadaki tüketim miktarları da, bu sektöre neden ağırlık verilmesi gerektiğinin açıklanmasında ayrı bir önem ortaya koymaktadır. Dünya genelinde kişi başına düşen su ürünleri tüketimi 2001 yılında 16,1 kg iken, 2013 yılında %22 oranında artışla 19,7 kg seviyesine yükselmiş,

ayrıca Asya ve Avrupa’da yıllar itibariyle kişi başına düşen su ürünleri tüketimi de artmıştır (Anonim, 2017).

Bir sektörün tanımlanmasında yararlanılabilecek en önemli verilerden bir tanesi de, o sektörün ortaya koyduğu ticari değerdir. Bu açıdan çalışmadaki hesaplamalarda da kullanılacak olan ve dünyanın lider 5 su ürünleri üreticisine ait dış ticaret değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

**Tablo 2.** Dünya su ürünleri üretiminde lider 5 ülkenin dış ticaret değerleri (000.000\$)

Yıllar	Çin		Endonezya		Hindistan		AB-28		Vietnam	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
2013	6.182	19.433	233	3.836	34	4.728	25.549	5.322	720	6.666
2014	6.826	20.867	235	4.241	59	5.500	27.291	5.493	1.065	7.763
2015	6.555	19.569	219	3.597	65	4.778	24.307	4.706	1.067	6.543
2016	7.087	19.999	266	3.857	64	5.499	26.469	4.978	1.111	7.034
2017			301	4.202	64	5.740	28.467	5.657		

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data>.

2017 verilerine göre; dünyanın en fazla su ürünleri üretimi gerçekleştiren ülkesi olan Çin’in en yüksek ihracatı da gerçekleştirdiği görülmektedir. 5. büyük üretici Vietnam ise yüksek ihracat kapasitesi ile Çin’in arkasında yer almakta, bu ülkeyi sırasıyla 3. üretici Hindistan, 4. üretici AB-28 ve 2. üretici Endonezya takip etmektedir. Üretimi yüksek (düşük) olan ülkenin, ihracatının düşük (yüksek) olması; ülkelerin üretim güçlerinin ihracat performansları üzerinde kısıtlı düzeyde etkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, ülkenin üretim gücü arttıkça, ihracatı da artar diyebilmek için belirli koşulların varlığına ihtiyaç duyulduğunun bir göstergesidir.

Tablo 3 incelenen 5 lider ülkenin su ürünleri sektöründeki dış ticaret hacimlerini ve sektörel bazlı dış dengelerini gözlemek amacıyla düzenlenmiştir.

**Tablo 3.** Dünya su ürünleri üretiminde lider 5 ülkenin dış ticaret hacimleri ve dış dengeleri (000.000\$)

Yıllar	Çin		Endonezya		Hindistan		AB-28		Vietnam	
	Dış ticaret hacmi	Dış denge	Dış ticaret hacmi	Dış denge	Dış ticaret hacmi	Dış denge	Dış ticaret hacmi	Dış denge	Dış ticaret hacmi	Dış denge
2013	25.615	13.251 Fazla	4.069	3.603 Fazla	4.762	4.694 Fazla	30.871	20.227 Açık	7.386	5.946 Fazla
2014	27.693	14.041 Fazla	4.476	4.006 Fazla	5.559	5.441 Fazla	32.784	21.798 Açık	8.828	6.698 Fazla
2015	26.124	13.014 Fazla	3.816	3.378 Fazla	4.843	4.713 Fazla	29.013	19.601 Açık	7.610	5.476 Fazla
2016	27.086	12.912 Fazla	4.123	3.591 Fazla	5.563	5.435 Fazla	31.447	21.491 Açık	8.145	5.923 Fazla
2017			4.503	3.901 Fazla	5.804	5.676 Fazla	34.124	22.810 Açık		

Kaynak: <https://comtrade.un.org/data>. (Hesaplamalar tarafından gerçekleştirilmiştir.)

2017 yılı verileri, AB-28’in dış ticaret hacminin diğer ülkelerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dış ticaret hacmi açısından AB-28’i, en güçlü su ürünleri üreticisi olan Çin takip etmektedir. Sektörel bazda gerçekleşen ticarete ortaya çıkan denge durumuna baktığımızda ise; AB-28’in açık verdiği, Çin ve diğer 3 ülkenin ticari fazlalık ortaya koyduğu gözlenmektedir. Bu bulgular; üretim kapasitesi yüksekliği ile dış ticaret hacmi ve dış denge arasında her zaman pozitif bir ilişkinin olmadığını bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesi sadece ülkenin üretim kapasitesiyle ilişki içerisinde olan bir değer değildir, özellikle talep kaynaklı faktörlerin de etkisi altındadır.

### Türkiye’de Su Ürünleri Sektörünün Görünümü

Çalışmanın amacı doğrultusunda Türkiye su ürünleri sektörünün yapısını iki farklı açıdan incelemek gerekir. Bunlardan bir tanesi üretim, bir diğeri de uluslararası ticarettir.

Tablo 4 Türkiye’deki su ürünleri üretiminin üretim yerleri ve üretim şekillerine göre 2010-2016 dönemindeki gelişimini göstermektedir.

**Tablo 4:** Türkiye su ürünleri üretimi (2010–2016) (ton)

	Deniz ürünleri	Yetiştiricilik üretimi	Tatlısu ürünleri	Toplam
2010	445 680	167 141	40 259	653 080
2011	477 658	188 790	37 097	703 545
2012	396 322	212 410	36 120	644 852
2013	339 047	233 394	35 074	607 515
2014	266 078	235 133	36 134	537 345
2015	397 731	240 334	34 176	672 241
2016	301 464	253 395	33 856	588 715

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.

2010-2016 tarih aralığında Türkiye toplam su ürünleri üretiminin düşme yönlü bir yapı sergilediği gözlenmektedir (2010'da 653.080 ton, 2016'da 588.715 ton). Bu düşüş genel itibariyle deniz ve tatlısu avcılık ürünleri kaynaklıdır. Diğer taraftan Türkiye su ürünleri sektöründe yetiştiricilik üretiminin yıldan yıla arttığı görülmekte (2010'da 167.141 ton, 2016'da 253.395 ton) fakat bu artışın ülke toplam su ürünleri üretim miktarındaki azalışı değiştirmedeği de tablo verilerinden anlaşılmaktadır.

2015 yılında dünyadaki toplam su ürünleri üretiminin %0,3'ü Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir (bkz Tablo 1). Ayrıca yine 2015 yılı itibariyle dünya avcılık üretiminin % 0,4'ü, yetiştiricilik üretiminin de % 0,2' si Türkiye'de üretilmiştir. Bu oranlara baktığımızda Türkiye'nin dünya su ürünleri üretimine katkısının düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5 Türkiye'nin 2013-2017 dönemindeki su ürünleri dış ticaretini değer bazlı olarak göstermektedir.

**Tablo 5.** Türkiye su ürünleri dış ticaret değerleri (\$) (2013-2017)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış ticaret hacmi	Dış denge
2013	187.277.772	561.263.210	748.540.982	373.985.438\$ - Fazla
2014	197.458.349	669.557.773	867.016.122	472.099.424\$ - Fazla
2015	249.811.256	687.180.455	936.991.711	437.369.199\$ - Fazla
2016	180.412.482	786.747.545	967.160.027	606.335.063\$ - Fazla
2017	230.111.248	854.731.829	1.084.843.077	624.620.581\$ - Fazla

Kaynak: (Un, 2018) <https://comtrade.un.org/data>. (Hesaplamalar tarafımızdan gerçekleştirilmiştir.)

Türkiye su ürünleri sektörü, Tablo 4'de de gözlendiği üzere, her ne kadar dünya üretimi içerisinde çok yüksek bir üretim performansına sahip olmasa da; incelenen her yıl için ülkenin dış ödemeler bilançosuna pozitif değer katabilmiştir. Bu açıdan ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabileceği bir alt sektör olarak incelenmesi anlamlı olacaktır.

## MATERYAL ve YÖNTEM

### Literatür Bilgisi

Wziatek-Kubiak'ın (2003) da belirttiği gibi, ekonomi literatüründe ülkelerin uluslararası rekabet gücünü ölçme konusunda tek ve kesin bir yol bulunmamakla beraber, ülkelerin ticari performanslarının ölçülmesinde kullanılmak amacıyla düzenlenmiş birkaç önemli endeks bulunmaktadır. Bu endeksler Klasik dış ticaret teorilerindeki karşılaştırmalı üstünlükler kuramı çerçevesinde geliştirilmiş endeksler olup rekabet gücünün ölçümünün firma-sektör-ülke bazlı yapılmasına hizmet etmektedirler. Balassa'nın RCA endeksi, bir ülkenin sadece ihraç ettiği mal gruplarına göre rekabet gücünü ölçerken, CEP endeksi belirli bir ihraç malında ülkenin rakiplerine göre avantajını ölçmektedir (Gacaner Atış, 2014).

RCA Endeksi, rekabet gücünün ölçülmesi amacıyla Balassa tarafından geliştirilmiştir (Bilas ve Bošnjak, 2015). Fakat Balassa sonrasında da bu endeksin farklı versiyonlarının kullanıldığı bilinmektedir. De Benedictis ve Tamberi'nin (2002) çalışma sonuçları Balassa'nın orijinal endeksinin diğer rekabet gücü ölçümünde kullanılan endekslere göre daha az sınırlama getirdiğini göstermektedir.

Yerli ve yabancı literatürde Balassa'nın RCA endeksinden yararlanmak kaydıyla gerçekleştirilmiş pek çok çalışma bulunmaktadır. Farklı ülkeler ve farklı sektörler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmalardan bazılarını Tablo 6'da yer verilmiştir.

**Tablo 6.** Balassa'nın RCA endeksine göre yapılmış bazı yerli ve yabancı çalışmalar

Araştırmacı	Yıl	Karşılaştırma yapılan ülkeler	İncelenen sektör
Kaitila ve Widgren	1999	Baltık ülkeleri – AB	Genel
Ferto ve Hubbard	2002	Macaristan – AB	Genel
Altay ve Gacaner	2003	Türkiye – Çin	Tekstil ve Hazır Giyim
Hatırlı vd.	2003	Türkiye – AB	Tekstil ve Hazır Giyim
Erlat ve Erlat	2004	Türkiye – 12 Ortadoğu Ülkesi	Genel
Çoban ve Kök	2005	Türkiye – AB	Tekstil
Hossain	2006	Bangladeş	Su Ürünleri
Seyoum	2007	Genel	Hizmet
Serin ve Civan	2008	Türkiye – AB	Domates, Zeytinyağı ve Meyve Suyu
Jayawickrama ve Thangavelu	2008	Singapur-Çin-Hindistan	Endüstri
Yücel	2010	Türkiye – Çin	Tekstil ve Hazır Giyim
Amighini vd.	2011	İtalya	Genel
Kara ve Erkan	2011	Türkiye	Emek Yoğun
Riaz ve Jansen	2012	Pakistan	Tarım
Mahajan vd.	2015	Hindistan – İrlanda - İsrail	İlaç

İhracat performansı, ülkelerin merkezi planlı ekonomiden piyasa odaklı ekonomiye geçişlerindeki başarılarının temel belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Tabii ki, ithalat da dış ticaret ve ekonomik refah arasındaki temel bağlantıyı sağlayan bir fonksiyondur. Ancak, ülkelerin sürdürülebilir reformlar gerçekleştirebilme kabiliyetleri kesintisiz ithalat akışı sayesinde sürdürülüyorsa; bu durum daha fazla ihracatı gerektirmektedir (Athukorola ve Wagle, 2014). CEP endeksi de bu anlayıştan yola çıkarak, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı sektörel rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılmak amacıyla Donges vd. (1982) tarafından geliştirilen bir rekabet gücü ölçümleme aracıdır.

İthalatı da içerisine alan RCA endekslerinin hesaplanmasında gerçek ihracat ve ithalat verileri kullanıldığı için, özellikle ithalata yönelik gerçekleştirilen politik uygulamalar, elde edilen sonuçlarda istenmeyen sapmalara neden olabilmektedir (Sarıçoban ve Kösekahyaoğlu, 2017). Bu bağlamda CEP endeksi, ülkenin sadece kısmi ihracat payları üzerinden rekabet gücünü ölçmeye çalışarak (Donges vd., 1982), olası sapmaların önüne geçilmesini sağlayabilme kabiliyeti göstermektedir. Ayrıca CEP endeksi ile incelenen ülkelerin ve incelenen mal gruplarının toplam ihracat değerleri hesaplamının dışında tutularak, hesaplamada iki kez kullanımı engellemektedir.

Yerli ve yabancı literatürde Donges vd.'nin (1982) geliştirmiş olduğu CEP endeksinden yararlanmak kaydıyla gerçekleştirilmiş bazı çalışmalar bulunmaktadır. Farklı ülkeler ve farklı sektörler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmalardan bazılarını Tablo 7'de yer verilmiştir.

**Tablo 7.** CEP endeksine göre yapılmış bazı yerli ve yabancı çalışmalar

Araştırmacı	Yıl	Karşılaştırma yapılan ülkeler	İncelenen sektör
Kösekahyaoğlu ve Özdamar	2005	Türkiye, Çek, Macaristan, Polonya, Estonya	Tüm Mal Grupları
Saraçoğlu ve Köse	2000	İtalya, Fransa, Belçika, ABD, Tayland, Almanya, İspanya, Kanada, Hollanda, Belçika, Lüksemburg, İngiltere, Danimarka, Çin ve Japonya	Makarna, Bisküvi ve Buğday Unu
Gacaner Atış	2014	Türkiye, AB-27, ABD, Orta Doğu-Kuzey Afrika	Tekstil ve Konfeksiyon
Şahin	2016	Türkiye, BRIC	İmalat
Alidou, Ceylan ve Ilbasım,	2017	Benin, Nijerya, Burkina Faso	Tarım

Gerçekleştirilen literatür araştırması; su ürünleri sektöründe RCA ve CEP endeksi kullanılmak kaydıyla gerçekleştirilmiş çalışmaların yetersizliğini göstermektedir. Hatta belirtilen endeksler kullanılmak kaydıyla Türkiye su ürünleri sektörüne yönelik gerçekleştirilmiş herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan Hossain'nin (2006) Bangladeş su ürünleri sektörü ihracat performansını değerlendirmek için RCA endeksini kullandığı ve başka ülkelerle bir kıyaslamaya yer vermediği çalışma tek örnek olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Hossain (2006) Bangladeş ekonomisi için su ürünleri ihracatının artan önemini vurgulamakta, fakat ülke ekonomisi su ürünleri sektörünün çeşitlilikten uzak, sadece karideste yoğunlaşan bir performans sergilediğini bulgulamaktadır. Aynı çalışmada balık ihracatını artırmak için politik teşviklere ihtiyaç olduğu, ayrıca kalite güvence sisteminin uygulamaya sokulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır (Hossain, 2006).

## Yöntem

Ülkelerin toplam su ürünleri üretimi içerisinde avcılık yoluyla elde edilen üretim miktarının özellikle artış anlamında önemli değişiklikler göstermesi beklenmemektedir. Bu nedenle yetiştiricilik (kültür balıkçılığı) açısından Türkiye ile Çin, Endonezya, Hindistan, AB-28 ve Vietnam arasında yapılacak bir karşılaştırmanın çalışmayı daha değerli kılacağı aşikardır. Fakat ne yazık ki Birleşmiş Milletler ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından yayımlanan uluslararası ticari veriler, ihracat ve ithalat değerlerini avcılık ve yetiştiricilik bazlı değerler olarak sisteme ayrı ayrı girmemektedir. Bu nedenle çalışmada kullanılan veriler su ürünleri sektöründeki avcılık-yetiştiricilik ayrımı gözletilmeksizin elde edilen toplam verilerdir.

Çalışmada Balassa'nın (1965) RCA endeksi ile Donges vd.'nin (1992) CEP endeksi kullanılarak hem Türkiye hem de Çin, Endonezya, Hindistan, AB-28 ve Vietnam için endeks değerleri hesaplanmaktadır. Bu çerçevede SITC Rev 3 (Standart International Trade Classification Revision 3) istatistik sınıflandırmaya göre 'Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri' başlığı altında yer alan ve su ürünleri sektörünü temsil eden 'Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri' kategorisindeki ticari verilerden düzey 2 ve düzey 3 çerçevesinde yararlanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan düzey 2 ve düzey 3 kategori başlıkları ise şu şekildedir:

- 03 - Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri,
  - 034-Balıklar – Canlı/Taze/Soğutulmuş/Dondurulmuş,
  - 035 - Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü) insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti,
  - 036 - Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar,
  - 037 - Balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların konserveleri.

RCA endeksini aşağıdaki şekilde yazmak ve yorumlamak mümkündür (Balassa, 1965):

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (M_{ij} / M_{it})$$

Bu eşitlikte;

$RCA_{ij}$  i ülkesinin j mal grubundaki açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayısını;  $(X_{ij})$  i ülkesinin j mal grubundaki ihracatını;  $(X_{it})$  i ülkesinin toplam ihracatını;  $(M_{ij})$  i ülkesinin j mal grubundaki ithalatını;  $(M_{it})$  i ülkesinin toplam ithalatını göstermektedir.  $RCA_{ij} > 1$  ise i ülkesinin j mal grubunda rekabet gücü yüksek,  $RCA_{ij} < 1$  ise i ülkesinin j mal grubunda rekabet gücü düşük,  $RCA_{ij} = 1$  ise i ülkesinin j mal grubunda rekabet gücü dünya uzmanlaşma düzeyiyle aynı şekilde yorum yapılır (Coxhead, 2007).

CEP endeksini ise aşağıdaki şekilde yazmak mümkündür (Kösekahyaoğlu, 2012):

$$CEP_{irj} = (X_{ij} / X_{rj}) / (\sum_{ij} / \sum_{rj})$$

Bu eşitlikte;

$CEP_{irj}$  i ülkesinin rakip ülke karşısında j mal grubundaki karşılaştırmalı ihracat performansı katsayısını;  $(X_{ij})$  i ülkesinin j mal grubundaki ihracatını;  $(X_{rj})$  rakip ülkenin j mal grubundaki ihracatını;  $(\sum_{ij})$  i ülkesinin toplam ihracatını;  $(\sum_{rj})$  rakip ülkenin toplam ihracatını göstermektedir.  $CEP_{irj} > 1$  ise i ülkesinin j mal grubunda ihracatta avantaja sahip olduğu,  $RCA_{ij} < 1$  ise i ülkesinin j mal grubunda ihracatta dezavantajlı olduğu şeklinde yorum yapılır (Kösekahyaoğlu, 2012).

Hinloopen ve Van Marrewijk'e (2001) göre ise;  $0 < CEP \leq 1$  ise karşılaştırmalı üstünlük yoktur,  $1 < CEP \leq 2$  ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük vardır,  $2 < CEP \leq 4$  ise orta derecede karşılaştırmalı üstünlük vardır,  $4 < CEP$  ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlük vardır, şeklinde bir değerlendirme yapılmalıdır.

## BULGULAR

Çalışma bulguları RCA ve CEP endeks sonuçları şeklinde iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir.

### RCA Endeksi Sonuçları

RCA hesaplamaları sonuçları Tablo 8 – Tablo 12 arasında gösterilmektedir.

**Tablo 8.** ‘03 - Balıklar ve diğer deniz ürünleri’ kategorisinde RCA değerleri

RCA-03	TR	Çin	Endonezya	Hindistan	AB-28	Vietnam
2013	4,97	2,78	16,83	205,87	0,21	9,26
2014	5,21	2,56	18,23	133,61	0,20	7,18
2015	3,96	2,21	15,60	108,06	0,19	6,27
2016	6,08	2,14	13,57	116,51	0,19	6,27
2017	5,53		13,00	138,72	0,19	

Su ürünleri sektörünün bütünü temsil eden bu kategori (03) üzerinde gerçekleştirilen RCA hesaplama sonuçları, incelemeye tabi tutulan ve AB-28 dışında kalan<sup>1</sup> tüm ülkelerin sektörel bazda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Su ürünleri sektöründe en yüksek rekabet avantajına sahip ülke Hindistan (2017 RCA 138,72) olarak tespit edilirken, bu ülkeyi Endonezya (2017 RCA 13,00), Vietnam (2016 RCA 6,27), Türkiye (2017 RCA 5,53) ve Çin (2016 RCA 2,14) takip etmektedir. Türkiye’nin Çin’den daha yüksek bir rekabet avantajı yakalamış olması hem sevindirici hem de şaşırtıcıdır. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye’nin su ürünleri sektörü dış ticaret hacminde yaşanan pozitif yönlü gelişmeye karşın, Çin’in su ürünleri sektörünün dış ticaret hacminin çok fazla değişmiyor olması önem arz etmektedir.

**Tablo 9.** ‘034-Balıklar-canlı/taze/soğutulmuş/dondurulmuş’ kategorisinde RCA değerleri

RCA-034	TR	Çin	Endonezya	Hindistan	AB-28	Vietnam
2013	4,43	1,78	7,58	61,30	0,26	6,17
2014	5,03	1,64	7,61	32,93	0,26	5,30
2015	3,83	1,54	6,89	26,37	0,24	4,72
2016	5,95	1,53	6,08	27,72	0,22	4,46
2017	5,30		5,17	33,02	0,23	

Canlı, taze, soğutulmuş, dondurulmuş balık ticaretinde rekabet gücü en yüksek olan ülke Hindistan’dır (2017 RCA 33,02). Hindistan’ı bu alt sektörde sırasıyla Türkiye (2017 RCA 5,30), Endonezya (2017 RCA 5,17), Vietnam (2016 RCA 4,46) ve Çin (2016 RCA 1,53) takip etmektedir. AB-28 ülkelerinin bu alt sektörde de herhangi bir rekabet avantajlarının olmadığı gözlenmektedir (2017 RCA 0,23). Türkiye’nin bu alt sektördeki rekabet avantajının yüksekliği, ülkenin pozitif yönlü gelişen dış ticaret hacmiyle bağlantılıdır.

**Tablo 10.** ‘035 - Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü) insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti’ kategorisinde RCA değerleri

RCA-035	TR	Çin	Endonezya	Hindistan	AB-28	Vietnam
2013	172,07	23,95	92,66	26,36	0,36	26,97
2014	180,20	28,97	53,24	9,42	0,38	15,42
2015	85,63	18,28	56,40	15,52	0,38	12,38
2016	108,67	14,09	52,16	26,01	0,38	27,30
2017	87,76		67,46	36,65	0,41	

<sup>1</sup> AB-28’e ait RCA değeri incelenen her yıl için 1’in altında hesaplanmıştır.

Kurutulmuş, tuzlanmış, salamura ve tütsülenmiş balıklar ile insan yemesi için hazırlanmış balık unu, ezmesi ve pelleti şeklindeki üretilmiş ürünlerin ticaretinde Türkiye'nin en yüksek rekabet gücüne sahip ülke olduğu gözlenmektedir ((2017 RCA 87,76). Türkiye'yi sırasıyla Endonezya (2017 RCA 67,46), Hindistan (2017 RCA 36,65), Vietnam (2016 RCA 27,30) ve Çin (2016 RCA 14,09) takip etmektedir. AB-28 ülkelerinin bu alt sektör için de tespit edilen bir rekabet avantajı yoktur (2017 RCA 0,41).

**Tablo 11.** '036 - Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar' kategorisinde RCA değerleri

RCA-036	TR	Çin	Endonezya	Hindistan	AB-28	Vietnam
2013	2,44	1,79	22,72	699,73	0,10	8,15
2014	1,61	1,87	28,07	483,03	0,09	5,43
2015	1,36	1,46	26,10	364,81	0,10	4,67
2016	2,65	1,36	21,96	340,05	0,11	4,87
2017	2,94		85,05	305,27	0,09	

Kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların ticaretinde de, AB-28 dışında tüm ülkelerin rekabet avantajını yakalamış oldukları gözlenmektedir. Çok yüksek bir farkla Hindistan bu alt sektörde üstün rekabet avantajına sahip olduğunu göstermektedir (2017 RCA 305,27). Bu alt sektörde Hindistan'ı Endonezya (2017 RCA 85,05), Vietnam (2016 RCA 4,87), Türkiye (2017 RCA 2,94) ve Çin (2016 RCA 1,36) takip etmektedir.

**Tablo 12.** '037 - Balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların konserveleri' kategorisinde RCA değerleri

RCA-037	TR	Çin	Endonezya	Hindistan	AB-28	Vietnam
2013	40,92	32,32	61,11	295,92	0,16	305,36
2014	14,71	23,35	46,31	277,83	0,16	120,68
2015	9,62	20,22	39,17	389,22	0,16	71,65
2016	10,36	27,95	28,86	479,61	0,16	78,56
2017	12,11		13,60	299,01	0,18	

Balık, kabuklu ve yumuşakçaların konservelerinin ticaretinde de Hindistan'ın yüksek rekabet avantajı dikkat çekmektedir (2017 RCA 299,01). AB-28'in hiçbir şekilde rekabet avantajı elde edemediği bu alt sektörde Hindistan'ı; Vietnam (2016 RCA 78,56), Çin (2016 RCA 27,95), Endonezya (2017 RCA 13,60) ve Türkiye (2017 RCA 12,11) takip etmektedir.

### CEP Endeksi Sonuçları

Hesaplanan CEP endeksi değerleri Tablo 13- Tablo 17 arasında verilmektedir.

**Tablo 13.** Türkiye'nin '03 - Balıklar ve diğer deniz ürünleri' kategorisinde CEP değerleri

CEP-03	TR/Çin	TR/Endonezya	TR/Hindistan	TR /AB-28	TR/Vietnam
2013	0,42	0,18	0,25	4,22	0,07
2014	0,48	0,18	0,25	4,76	0,08
2015	0,56	0,20	0,27	5,47	0,12
2016	0,58	0,21	0,27	5,96	0,14
2017		0,22	0,21	2,10	

Türkiye'nin; su ürünleri sektörünü temsil eden '03 - Balıklar ve Diğer Deniz Ürünleri' ana kategorisinde sadece AB-28 ülkeleri karşısında karşılaştırmalı bir ihracat performansı sergilediği gözlenmektedir (2017 CEP 2,10). Fakat son 5 yılın verilerinden hesaplanan CEP değerleri Türkiye'nin AB-28 karşısındaki ihracat performansında belirgin bir azalma yaşandığını da ortaya koymaktadır. Yapılan CEP hesaplamaları sonuçları Türkiye'nin incelenen diğer ülkeler karşısında karşılaştırmalı ihracat performansının çok düşük olduğunu göstermektedir (Tüm sonuçlar 1'in altında bulunmuştur).



**Tablo 14.** Türkiye'nin '034 – Balıklar – canlı / taze / soğutulmuş / dondurulmuş' kategorisinde CEP değerleri

CEP-034	TR/Çin	TR/Endonezya	TR/Hindistan	TR /AB-28	TR/Vietnam
2013	0,85	0,51	0,93	5,03	0,15
2014	1,02	0,60	1,21	5,99	0,20
2015	1,22	0,61	1,33	7,27	0,25
2016	1,26	0,66	1,42	7,92	0,30
2017		0,70	1,26	2,76	

Türkiye'nin lider balık ihracatçısı ülkeler karşısındaki canlı, taze, soğutulmuş ve dondurulmuş balık ihracatı performansının AB-28 (2017 CEP 2,76), Hindistan (2017 CEP 1,26) ve Çin (2016 CEP 1,26) karşısında yüksek olduğu tespit edilmiştir. Fakat Endonezya (2017 CEP 0,70) ve Vietnam (2016 CEP 0,30) karşısında düşük bir ihracat performansına sahip olduğu gözlenmektedir.

**Tablo 15.** '035 - Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü) insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti' kategorisinde CEP değerleri

CEP-035	TR/Çin	TR/Endonezya	TR/Hindistan	TR /AB-28	TR/Vietnam
2013	1,35	0,65	2,47	5,33	0,52
2014	1,37	0,66	3,19	5,02	0,62
2015	1,31	0,67	1,80	4,17	0,59
2016	1,28	0,69	1,12	4,46	0,48
2017		0,54	0,91	1,21	

Türkiye, kurutulmuş tuzlanmış, salamura edilmiş ve tütsülenmiş balık ticaretinin değerlendirildiği bu tablo sonuçlarına göre; Çin (2016 RCA 1,28) ve AB-28 (2017 RCA 1,21) karşısında yüksek bir ihracat performansı göstermektedir. Türkiye'nin Vietnam, Endonezya ve Hindistan karşısındaki ihracat performansının düşük olduğu bulgulanmakla birlikte, yıllar itibariyle Hindistan karşısındaki ihracat performansını tamamen yitirdiği (2013 RCA 2,47 – 2017 RCA 0,91), AB-28 için de aynı sürece yöneldiği (2013 RCA 5,33 – 2017 RCA 1,21) gözlenmektedir.

**Tablo 16.** '036 - Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar' kategorisinde CEP değerleri

CEP-036	TR/Çin	TR/Endonezya	TR/Hindistan	TR /AB-28	TR/Vietnam
2013	0,09	0,02	0,02	1,98	0,35
2014	0,07	0,01	0,01	1,43	0,33
2015	0,07	0,01	0,01	1,35	0,35
2016	0,09	0,02	0,02	1,78	0,39
2017		0,02	0,01	0,88	

Türkiye su ürünleri sektörünün kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar kategorisinde hiçbir şekilde hiçbir ülke karşısında bir ihracat performansı göstermemektedir. (İncelenen tüm ülkelerle Türkiye arasında hesaplanan CEP değerlerinin hepsi 1'in altında bulunmuştur.) Fakat bu tabloda Türkiye'nin AB-28 karşısındaki ihracat performansının 2013-2016 yıl aralığı için pozitif, 2017'den sonra ise negatif olduğu dikkat çekmektedir.

**Tablo 17.** '037 - Balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların konserveleri' kategorisinde CEP değerleri

CEP-037	TR/Çin	TR/Endonezya	TR/Hindistan	TR /AB-28	TR/Vietnam
2013	0,27	0,06	0,85	2,12	0,03
2014	0,26	0,05	0,65	2,08	0,02
2015	0,26	0,05	0,41	2,27	0,03
2016	0,27	0,05	0,29	2,40	0,03
2017		0,06	0,21	0,84	

Türkiye için; Tablo 15'in sonuçlarında bulguların, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar kategorisindeki düşük ihracat performansı; doğal olarak Tablo 16'da değerlendirilen kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların konserveleri kategorisi için de düşük hesaplanmıştır. Fakat bu tabloda da; Türkiye'nin AB-28 karşısındaki ihracat performansının 2013-2016 yıl aralığı için pozitif, 2017'den sonra ise negatif olduğu dikkat çekmektedir.

## TARTIŞMA ve SONUÇ

Çin, dünya toplam su ürünleri üretiminin 1/3'ünden fazlasını tek başına gerçekleştirerek, sektörün üretim lideri konumuna sahip bir ülkedir. Üretim konusundaki en yakın takipçisi ise; dünya su ürünleri üretiminin yaklaşık %11'ini gerçekleştiren Endonezya'dır. Hindistan %5'lik, AB-28 ve Vietnam ise %3'lük dünya toplam su ürünleri üretimleri ile Çin ve Endonezya'yı takip etmektedir. Bu açıdan adı geçen 5 ülkenin, dünya su ürünleri sektörü üretiminin yarıdan fazlasını gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Dünya su ürünleri üretimi içerisinde Türkiye'nin payı ise yaklaşık %0,3 (binde 3) civarındadır.

Dünya su ürünleri üretiminde başı çeken bu 5 ülke ve Türkiye'yi Tablo 3 ve Tablo 5'deki verilere göre değerlendirdiğimizde ise; en yüksek dış ticaret hacmine sahip ülkenin AB-28 (2017-34.124 milyon \$) olmasına rağmen, bu sektörde 22.810 milyon \$ açık verdiğini görmekteyiz. En büyük dünya su ürünleri üreticisi konumundaki Çin ise, sektördeki en yüksek 2. en yüksek dış ticaret hacmine sahip (2016-27.086 milyon \$) ülke olmasına rağmen, sektörden en fazla ekonomik katkı sağlayan ülke olarak (2016-12.912 milyon \$) dikkatleri çekmektedir. Türkiye hariç olmak üzere, örneklemin en küçük üreticisi olan Vietnam ise sektörden en fazla ekonomik katkı sağlayan ikinci ülkedir (2016-5.923 milyon \$). Hindistan 5.676 milyon \$ (2017), Endonezya 3.901 milyon \$ (2017) ve Türkiye 625 milyon \$'lık (2017) sektörel dış fazlalarıyla ekonomilerine destek sağlamaktadır.

Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, uluslararası ticari performansı gözlemlemek için; ülkelerin sadece üretim kapasitelerine bakarak dünya ticaretindeki sektörel kabiliyetleri hakkında yorum yapmak yeterli olmaz. Bu nedenle üretimin yanı sıra, sektörel ithalat ve ihracat değerlerinin toplamını ifade eden dış ticaret hacmi ve bu toplam içerisinde ithalat – ihracat arasındaki dengeyi anlatan dış açık (ithalat>ihracat) ve dış fazla (ihracat>ithalat) ayrıca değerlendirilmesi gereken olgulardır.

Fakat bu çalışma, su ürünleri sektörünün lider üreticilerini göstermek ve sektörle ilgilenenlere zaten ulaşabilecekleri bazı rakamsal büyüklükleri sunmaktan ziyade; bu sektörde adı geçen ülkeler ve Türkiye adına sektörün ülke ekonomilerindeki karşılaştırmalı üstünlüğünü ortaya koymak amacını gütmektedir. Böylelikle hem kamu hem özel sektör yetkililerini bilgilendirmek, hem de sektör adına atılacak adımların neler olabileceği konusunda yardımcı olmak arzulanmaktadır. Bu gerekçeyle de çalışmada; Türkiye'nin su ürünleri sektörünün uluslararası rekabet gücü ve ihracat performansı, RCA ve CEP endeksleri yardımıyla ölçülerek, elde edilen sonuçlar dünya su ürünleri üretiminde lider konumdaki 5 ülke ile kıyaslanmaktadır.

Yapılan çalışma sonucunda Türkiye'nin su ürünleri üretiminde tam bir istikrarın olmadığı bulgulanmıştır. İstikrarsızlığın kaynağı ise avcılık üretimindeki yıl bazlı dengesizliklerdir. Avcılık üretimindeki bu istikrarsızlık temelde yanlış avlanma kaynaklı olup, sonuçları sürdürülebilir avcılık üretimini olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluğun yanı sıra, Türkiye'de su ürünleri yetiştiriciliği hızlı bir şekilde gelişme göstermektedir. Sektörün büyümesi de yetiştiricilik kaynaklı olmaktadır.

RCA endeksi hesaplama sonuçları Türkiye'nin su ürünleri sektörünün SITC Rev.3 Düzey 2 ve Düzey 3 çerçevesindeki her kategoride yüksek oranlı bir rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Hatta bu rekabet gücünü dünya su ürünleri üretimindeki lider ülkeler karşısında da gerçekleştirmektedir.

CEP endeksi hesaplama sonuçları ise; RCA endeks sonuçları kadar olumlu değildir. Türkiye'nin bu lider ülkeler karşısındaki ihracat performansı, AB-28 hariç, genel olarak zayıf bulgulanmıştır. Türkiye'nin en zayıf ihracat performansına sahip olduğu alan ise kabuklu hayvanlar ve yumuşakçalar ile bu varlıkların işlenmesiyle ortaya çıkan üretim sahalarında kendisini göstermektedir.

Bu çalışma sonucunda çok önemli bir bulguya daha rastlanmıştır: AB-28 su ürünleri sektöründe bir zayıf halkadır. Bu sonuca varılmasının sebebi ise; AB-28'in su ürünleri üretim miktarı ile lider ülkeler arasında yer almasına rağmen, hiçbir su ürünleri faaliyet alanında ne rekabet avantajı, ne de ihracat performansı gösterememiş olmasıdır. Aslında bu sonuç AB-28 için bir dezavantaj ortaya koysa da, Türkiye için bir fırsat olarak algılanabilir.

Nihayetinde AB-28 Türkiye'nin en büyük dış ticaret partneridir. Bu Birlik'in sektördeki yüksek ihracat değerleri dikkat çekse de, su ürünleri ihracatının yaklaşık 7 kat fazlası ithalat gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda çok büyük bir su ürünleri pazarı ve sürdürülebilirliği çok yüksek bir su ürünleri tüketicisi konumundadır. AB-28'in sektörde ortaya çıkan yüksek oranlı dış ticaret açıkları bu değerlendirmenin en belirgin kanıtıdır.

Bu anlamda Türkiye'nin AB-28 ile gerçekleştirmekte olduğu dış ticaretini su ürünleri sektörü çerçevesinde çok iyi bir şekilde değerlendirmesi gerektiği aşikardır. Fakat bu değerlendirme kapsamında, Türkiye – AB-28 Gümrük Birliği süreci dikkate alınarak ve AB su ürünleri ortak politikası da gözetilerek, Türkiye su ürünleri politikasının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu araştırma ise bir başka çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Su Ürünleri Sektörü adına düzgün politikalar üretebilmek için her iki çalışmanın sonuçlarının birlikte değerlendirilmesine ihtiyaç vardır.

## KAYNAKLAR

- Alidou, M., Ceylan, R. F. & Ilbasım, E. (2017). Trade and revealed comparative advantage measures: A case of main export crops of Benin Republic. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ICEBSS 2017 Özel Sayı, 18(1)*, 382-397.
- Altay, N. O. & Gacaner, A. (2003). Turkey's dynamics of competition: A comparative analysis of competitiveness of the textile and clothing industry. *Paper Presented at the VII. ERC/METU International Economy Congress; Ankara.*
- Amighini, A., Leone, M. & Rabellotti, R. (2011). Persistence versus change in the international specialization pattern of Italy: How much does the 'district effect' matter?. *Regional Studies, 45(3)*, 381-401.
- Anonim. (2017). EUMOFA-European market observatory for fisheries and aquaculture products- The EU fish market, Edition 2017.
- Anonim. (2018). <https://egezezen.com/yasam/dunya-nufus-siralamasi>, erişim 09.06.2018.
- Athukorola, P. & Wagle, S. (2014). Trade liberalization and export performance in transition: The case of Georgia. *The World Economy, 1669-1691.*
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and 'revealed' comparative advantage. *The Manchester School of Economic and Social Studies, 33(2)*, 99-123.
- Bilas, V. & Bošnjak M. (2015). Revealed comparative advantage and merchandise exports: The case of merchandise trade between Croatia and the rest of the European Union member countries. *Ekon. Misao Praksa Dbk. God. XXIV, Br. (1)*, 29-47.
- Coxhead, I. (2007). A new resource curse? Impacts of china's boom on comparative advantage and resource dependence in Southeast Asia. *World Development, 35(7)*, 1099-1119.
- Çoban, O. & Kök, R. (2005). Türkiye tekstil endüstrisi ve rekabet gücü: AB ülkeleriyle karşılaştırmalı bir analiz örneği (1989-2001). *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 20(228)*, 68-81.
- De Benedictis, L. & Tamberi, M. (2002). A note on the Balassa Index of revealed comparative advantage. *Universita' Politecnica delle Marche (I), Dipartimento di Scienze Economiche e Sociali, Working Papers 158.*
- Donges, J.B., Krieger-Boden, C., Langhammer, R. J., Schatz, K.W. & Thoroe, C. S. (1982). The second enlargement of the European Community: Adjustment requirements and challenges for policy reform. *Kieler Studien. N.171, Kiel.*
- Erlat, G. & Erlat, H. (2004). Türkiye'nin orta doğu ülkeleri ile olan ticareti - 1990-2002. Uygur E. Civeir İ, editörler. GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım, TEK Yayını.
- FAO (2014). Fisheries and Aquaculture Department, The State of word fisheries and aquaculture. Roma
- Ferto, I. & Hubbard, L. (2002). Revealed comparative advantage and competitiveness in Hungarian agri-food sectors technology foresight in Hungary. *Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Discussion papers, 2002/8.*
- Gacaner Atış, A. (2014). Türkiye'nin tekstil ve konfeksiyon sektörünün karşılaştırmalı rekabet analizi. *Ege Akademik Bakış, Nisan, 14(2)*, 315-334.
- Hatırlı, S. A., Demircan, V. & Özkan, B. (2003). Tekstil ve konfeksiyon ihracatında Türkiye'nin rekabet durumu. Türkiye VI. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, N.106, 115-122.
- Hinloopen, J. & Van Marrewijk, C. (2001). On the empirical distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics, 137(1)*, 1-35.
- Hossain, Md. B. (2006) Export performance of Bangladesh's fisheries sector. *The Journal of Developing Areas, Spring, 39(2)*, 36-77.
- Jayawickrama, A. & Thangavelu, S. M.. (2010). Trade linkages between China, India and Singapore: Changing comparative advantage of industrial products. *Journal of Economic Studies, 37(3)*, 248-266.

- Kaitila, V. & Wigren, M. (1999). Revealed comparative advantage in trade between the European Union and the Baltic Countries. The Research Institute of the Finnish Economy Discussion Papers, No. 697.
- Kara, O. & Erkan, B. (2011). Türkiye'nin emek yoğun mal ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin makroekonomik büyüklüklerle ilişkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar*, 7(1), 67-93.
- Kösekahyaoglu, L. (2012). Dış ticaret ve rekabet gücü: 1923-2011, Alter Yay. Rek. Org. Tic. Ltd. Şti, Ankara.
- Kösekahyaoglu, L. & Özdamar, G. (2005). Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya'nın sektörel rekabet gücü ve dış ticaret yapısı üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Sosyoekonomi, Temmuz-Aralık*, (2), 73-102.
- Mahajan, V., Nauriyaland, D. K. & Singh, S. P. (2015). Trade performance and revealed comparative advantage of Indian pharmaceutical industry in new IPR regime. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 9(1), 56-73.
- Riaz, K. & Jansen, H. G. P. (2012). Spatial patterns of revealed comparative advantage of Pakistan's agricultural exports. *Pakistan Economic and Social Review, Winter*, 50(2), 97.
- Saraçoğlu, B. & Köse, N. 2000. Bazı gıda sanayilerinin uluslararası rekabet gücü: Makarna, bisküvi ve un sanayi, Proje Raporu 2000-2, Mayıs 2000, Ankara.
- Sarıçoban, K. & Kösekahyaoglu, L. (2017). Ticaret sonrası verilerle rekabet gücünün ölçülmesinde kullanılan indeksler üzerine bir literatür taraması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Haziran* 5(47), 424-444.
- Serin, V. & Civan, A. (2008). Revealed comparative advantage and competitiveness: A case study for turkey towards the EU. *Journal of Economic and Social Research*, 10(2), 25-41.
- Seyoum, B. (2007). Revealed comparative advantage and competitiveness in services: a study with special emphasis on developing countries. *Journal of Economic Studies*, 34(5), 376 – 388.
- Şahin, D. (2016). İmalat sanayinde rekabet gücünün ölçümü: Türkiye ve BRIC ülkeleri örneği. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 709-718, Ekim 2016.
- TUİK. (2018) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim 09.06.2018.
- UN. (2018). <https://comtrade.un.org/data>, erişim 01.06.2018.
- WTO. (2018). <https://www.wto.org>, erişim 01.06.2018.
- Wziatek, K. A. (2003). Critical synthesis, review of the main findings, methodologies and current thought on competitiveness of accession countries mapping of competence. Center for Social and Economic Research.
- Yücel, Y. (2010). Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi sürecinde Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücü ve Çin tehdidi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(2), 227-250.